

Бойка Мирчева (София, България)

НЯКОИ СТРУКТУРНИ ОСОБЕНОСТИ НА ПРЕПИСИТЕ НА РАННАТА СЛУЖБА ЗА КОНСТАНТИН-КИРИЛ ФИЛОСОФ

В старобългарската химнографска литература е запазено едно оригинално произведение, посветено на Константин-Кирил Философ — Служба за Константин-Кирил Философ. Въпреки многобройните издания на различни преписи на това произведение то все още поставя редица нерешени до днес проблеми. Все още стои открит въпросът за първоначалния състав на произведението. Различни изследователи определят като основен, най-близък до оригинала текст различни преписи¹. Най-убедителен в доказателствата си е Б. Райков², който взема за основа Зографския препис от XIII в. Според неговото изследване Службата се отличава с относителна стабилност на текста и структурата в различните по произход преписи, което ясно личи от приложената от него схема на състава на произведението по 12 известни нему преписа³.

Основанията на Б. Райков да определи като модел Зографския препис от XIII в. са преди всичко „пълнотата и българският му произход“⁴. Б. Райков използва номерацията на стихирите и тропарите, въведена от В. Григорович⁵, като определя техния характер и мястото им в структурата на произведението. От схемата, дадена от него, личи, че Службата е кратка по обем, според терминологията на Ст. Кожухаров тя неправилно е наричана непълна⁶. В структурно отношение тя се свързва с изискванията на Студийския устав. Накратко композицията е следната: три стихирни във вечерния дял; канон с осем песни, във всяка от които има ирмос; три тропара, посветени на светеца и богородичен; отпустителен тропар; кондак

¹ По-подробно за различните схващания по този въпрос вж. Мирчева, Б. Някои текстологични проблеми на Службата за Константин Философ — Кирил, в преписи от XV в. Доклад, изнесен пред конференцията, организирана от Археографската комисия на НБКМ на тема „Българският петнадесети век“ (октомври 1992 г.). Под печат.

² Райков, Б. Два новооткрити преписа от службата на Кирил Философ и няколко бележки върху нейния състав. — В: Константин-Кирил Философ. Юбилеен сборник по случай 1100-годишнината от смъртта му. С., 1969, 203—218; Райков, Б. Старата славянска служба на Константин Философ — Кирил. — В: Славянска филология. Т. 21. С., 1993, 5—13.

³ Пак там.

⁴ Райков, Б. Два новооткрити преписа. . . , с. 215.

⁵ Григорович, В. Древнеславянский памятник, дополняющий житие славянских апостолов, святых Кирилла и Мефодия. — В: Кирилло-Мефодиевский сборник. М., 1865, 234—250.

⁶ Кожухаров, С. Търновската книжовна школа и развитието на химничната поезия в старата българска литература. — В: Търновска книжовна школа. 1371—1971. Международен симпозиум. Велико Търново, 11—14 октомври 1971. С., 1974, с. 282.

и икос; както и светилен тропар в края на Службата. В своята схема Б. Райков включва 12 от известните му преписи.

От времето на тази публикация са изминали почти 25 години, в които бяха открити и обнародвани нови преписи на това произведение.

Целта на настоящото изследване е да се проследи съставът на Службата по новооткритите преписи, като се използва за основа дадената от Б. Райков схема. Ще се включат и данни от неизползувани от него преписи, известни на старите руски учени от края на XIX — началото на XX в. Това са преписи от фонда на Московската синодална типография (ф. 381) от сбирката на РГАДА (Москва), неиздадени досега, но използвани за разнотечията от А. Арсениев⁷, И. Срезневски⁸ и Н. Шляков⁹. В момента тяхното местонахождение и нова номерация са уточнени с голяма степен на вероятност¹⁰. Ще се опитаме да възстановим структурата им по дадените разнотечия, тъй като не разполагаме със самите текстове.

В нашето изследване са включени данни от 21 преписа на произведението, подредени по абсолютен хронологичен принцип, като е използвана най-новата и прецизна датировка на ръкописите. Ще се опитаме да дадем сведения и за пет преписа, които не са включени в изследването, тъй като засега са познати само библиографски. Самата структура на приложената тук нова схема е заимствувана от Б. Райков, като е уточнена и допълнена с новите сведения. Включени са данните от ръкописите, в които са запазени стихирите и тропарите от ранната Служба за Константин-Кирил Философ. Това уточнение е необходимо, тъй като последните изследвания показват, че в традицията да се чествува със служба паметта на Кирил Философ има някои нови варианти, създадени в по-късна епоха. Най-беглият преглед на тази традиция показва, че през XV—XVI в. в текста на ранната Служба се утвърждават седем нови варианта на произведението с различни ирмоси на някои от песните¹¹. Основният извод, който се налага от направения от него преглед, е, че през XV в. се утвърждава нов, различен вариант на ранната Служба за Константин-Кирил.

Освен това в същата епоха (XV в.) се появява нов вариант на Служба за Кирил, по Йерусалимския устав, запазен в сръбски ръкопис от XV в. (БАН 23). В него от старата Служба са запазени само първите три стихирни от вечерния дял, седалният № 14а и светилните № 41а и № 41б (по номерацията и определението на Б. Райков), включени в различни части на произведението. По мнението на Б. Райков този препис „трябва да се счита за отделно произведение“¹². Вероятно това е причината преписът да не бъде включен в неговата схема. Текстологичният анализ на изброените по-горе стихирни и тропари в този препис обаче при сравнение с останалите преписи показва много интересни особености — най-вече близост до възникналите

⁷ Арсениев, А. Варианты к службе св. Кириллу из списков московской Типографской библиотеки. — В: Кирилло-Мефодиевский сборник. М., 1865, 550—555.

⁸ Срезневский, И. И. Служба св. Константину Философу по восьми древним спискам. — В: Срезневский, И. И. Сведения и заметки о малоизвестных и неизвестных памятниках. Т. 3. СПб., 1867, 65—78.

⁹ Шляков, Н. Служба преподобному отцу нашему Кириллу, учителю словенском. — Известия ОРЯС, XV, № 3, 1910, 151—178.

¹⁰ Срв. Мирчева, Б. За още един препис на Службата за Константин-Кирил Философ. — Palaeobulgarica, 1993, № 2, 22—35.

¹¹ Срв. Карастоянов, Б. Нотирани канони за Кирил и Методий в руски служебен минеи от XII в. — В: Втори международен конгрес по българистика. София, 23 май — 3 юни 1986 г. Т. 21. Кирилметодиевистика. С., 1989, 364—371.

¹² Райков, Б. Два новооткрити преписа. . . , с. 215.

на Атон преписи и по-точно определено отношение към открития наскоро от К. Нихоритис препис от XIV в. от Великата лавра (Z-53)¹³.

От XVII в. датира и друг вариант на Служба за Кирил, също по Йерусалимския устав, запазен в сбирката на Погодин (№ 323). Според Райков това също представлява ново, късно произведение¹⁴, поради което също не е включен в неговата схема. Трябва да се отбележи обаче, че в този препис са събрани всички създадени в различно време песнопения, посветени на Кирил. В него са включени всички (включително и най-архаичните по съдържание) стихирни и тропари, посветени на Кирил, като личи стремежът на автора компилатор да събере в едно всичко писано за светеца. По този начин ранната Служба за Кирил влиза тук изцяло и това ни кара да я включим в нашето изследване. Структурата и особеностите на останалите тропари би трябвало да бъдат обект на друго изследване, което ще покаже каква е връзката между този препис и други произведения от тази епоха.

Наскоро бе открит подобен по структура текст от Служба за Кирил в Баварската държавна библиотека в Мюнхен — препис от третата четвърт на XVII в., сигнатура Cod. slav. 32 (№ $\frac{1025}{34}$)¹⁵. За разлика от цитираните по-горе ръкописи в този препис от ранната Служба са включени само отпустителният тропар и кондакът. Според Кл. Иванова това са части, които често се включват в месецословите към Псалтира и Устава¹⁶. Този препис явно представлява ново произведение, което според наблюденията на авторката почива върху основата на апокрифната по тип Солунска легенда, без да познава други произведения, посветени на Кирил¹⁷.

И така като обобщение на изложеното по-горе можем да кажем, че в развитието на култа към Константин-Кирил Философ в славянската традиция се появяват няколко произведения. Засега са открити около 25 преписа на ранната Служба, създадена вероятно в много ранна епоха по Студийския устав. През XIV—XV в. се появява нов вариант на произведението (БАН 23), в който са запазени само някои стихирни и тропари. Вероятно от XVII в. датира нов вариант на произведението (Погодин № 323), който включва всички създадени до това време части от служби за Кирил, а между-временно се създава и съвсем нов тип произведение, в което от ранната Служба са включени единствено срещашите се в други наметници отпустителен тропар и кондак, като цялата останала част на произведението е оригинална и се доближава до апокрифната Солунска легенда.

Нашето изследване ще включи всички стихирни и тропарни от р а н н а т а С л у ж б а, запазени напълно или частично в отделните преписи. По този начин ще се опитаме, доколкото е възможно, да решим сложния въпрос за първоначалния състав на произведението, т. е. кои преписи и до каква степен пазят структурата и особеностите на оригинала.

В изследването са включени данни от 21 отделни преписа, подредени по абсолютен хронологичен ред. Приложена е таблица на разпределението на стихирите и тропарите по преписи, две таблици на разпределението на изследваните преписи по хронология и по произход, както и началата им, цитирани по Б. Райков. Ето данните за включените преписи и техните издания:

¹³ Срв. пълния текстологичен анализ в сравнение с всички достъпни преписи у Мирчева, Б. Някои текстологични проблеми. . .

¹⁴ Райков, Б. Два новооткрити преписа. . . , с. 215.

¹⁵ Иванова, Кл. Неизвестна служба за св. Кирил в състава на празничен миней от XVII в. — *Palaeobulgarica*, 16, 1992, № 2, 16—32; № 3, 37—40.

¹⁶ Пак там, № 3, с. 39.

¹⁷ Пак там, № 3, 39—40.

1. Служебен миней за февруари, XII в., ГИМ (сбирка на Московската синодална библиотека) № 164 (Син. 164). Руски ръкопис, л. 99а—110б¹⁸.
2. Служебен миней за февруари, XII в., РГАДА, ф. 381 (сбирка на Московската синодална типография), № 104(67) (Типогр. 104). Не е издаван, но е използван за разночетения от А. Арсениев, И. Срезневски и Н. Шляков, на които се базира идентификацията на новата сигнатура на преписа¹⁹.
3. Празничен миней за септември—февруари, XII в., руски, РГАДА, ф. 381 (сбирка на Московската синодална типография), № 131 (76?) (Типогр. 131 (76?), л. 127б—132б. Неиздаван, също използван за разночетения от А. Арсениев, И. Срезневски и Н. Шляков.
4. Востоков препис. XII в. (Вост.). Копие от неизвестен руски ръкопис, намерено в книгата на Востоков от И. Срезневски и публикувано от него²⁰.
5. Празничен миней за декември—януари с допълнения, XII—XIII в., руски, РГАДА, ф. 381 (сбирка на Московската синодална типография), № 98 (6), л. 74б—77а. Неиздаван, използван за разночетения от А. Арсениев, И. Срезневски и Н. Шляков.
6. Празничен миней, XIII в., български, НБКМ № 522 (Скопски). Издаден от К. Радченко²¹ и Й. Иванов²².
7. Празничен миней — Зографски или Григоровичев (Зогр.), български, от втората половина на XIII в., Санкт Петербург, БАН № 24.4.12 (сбирка на И. И. Срезневски № 59). Издаван многократно²³.
8. Празничен миней (Драганов, Драг.), Атон, манастир „Св. Пантелеймон“, български ръкопис от края на XIII в. Засега преписът е с неизвестно местонахождение. Издаван от А. Александров²⁴ и Й. Иванов²⁵.
9. Служебен миней за февруари — август (Палаузовски, Палауз.), Санкт Петербург, БАН № 24. 4. 11 (сбирка на И. И. Срезневски № 58), български ръкопис от края на XIII в. Преписът не е издаван, но е използван за разночетения от И. Срезневски²⁶ и Н. Шляков²⁷.
10. Служебен миней за декември—февруари, НБКМ № 895 (Соф. 895), сръбски ръкопис от края на XIII—XIV в. Издаден от Б. Райков²⁸.
11. Служебен миней за декември—февруари (Пантелеймонов, Пант.), Атон, манастир „Св. Пантелеймон“ № 11 (стари № 50, 5, 475), сръбски ръкопис от 1320—1330 г. Издаден от А. Александров²⁹.
12. Служебен миней за февруари, РГАДА, ф. 381 (сбирка на Московската синодална типография), № 105 (38) (Типогр. 105). Издаден от Б. Мирчева³⁰.

¹⁸ Горский, А. О древних канонах святым Кириллу и Мефодию. — В: Кирилло-Мефодиевский сборник. М., 1865, 285—296; Лавров, П. Материалы по истории возникновения древнейшей славянской письменности. Л., 1930, 108—111.

¹⁹ Срв. Мирчева, Б. За още един препис. . .

²⁰ Срезневский, И. Цит. съч., 65—78.

²¹ Радченко, К. Заметки о рукописях, хранящихся в болгарской митрополии г. Скопья с приложением службы Константину Философу по средне-болгарскому списку XIII века. — Известия ОРЯС, 12, 1907, № 3, 147—162.

²² Иванов, Й. Български старини из Македония. С., 1930, 290—295.

²³ Григорович, В. Цит. съч., 234—250; Лавров, П. Цит. съч., 116—122; Теодоров-Балан, А. Кирил и Методи. Кн. 2. С., 1931, 53—58.

²⁴ Александров, А. П. Служба святым славянским апостолам Кириллу и Мефодию в болгарском списке XIV века. — Русский филологический вестник, 29, № 2, 1893, 193—203.

²⁵ Иванов, Й. Цит. съч., 295—300.

²⁶ Срезневский, И. Цит. съч., 65—78.

²⁷ Шляков, Н. Цит. съч., 151—187.

²⁸ Райков, Б. Два новооткрити преписа. . ., 206—208.

²⁹ Александров, А. Памятники древней письменности, 107, 1895, 1—27.

³⁰ Мирчева, Б. За още един препис. . .

13. Служебен миней за февруари, Атон, манастир „Велика Лавра“ № Z-53 (Z-53), български ръкопис от началото на XIV в. Издаден от К. Нихоритис³¹.

14. Служебен миней за януари — март, Москва, ГИМ, сбирка на А. Хлудов № 152 (Хлуд. 152), български ръкопис от втората половина на XIV в. Издаден от Б. Ст. Ангелов³².

15. Празничен миней от началото на XV в. Сбирка на Българската академия на науките № 23 (БАН 23). Издаден от Б. Ангелов³³.

16. Служебен миней за февруари—март, НБКМ № 902 (Соф. 902), български ръкопис от края на XV в. Издаден от Хр. Кодов³⁴.

17. Празничен миней, НБКМ № 140 (Соф. 140), сръбски ръкопис от XV—XVI в. Преписът не е издаван, но е използван за различията от Ив. Гошев³⁵ и Хр. Кодов³⁶.

18. Служебен миней за февруари и март, Люблин, Библиотека на Висшата духовна семинария № 538 (Любл.), руски ръкопис от средата на XVI в. Издаден от Ал. Наумов³⁷.

19. Служебен миней за февруари, НБКМ № 141 (Соф. 141), български ръкопис от 1608 г. Издаден от Б. Райков³⁸.

20. Служебен миней за февруари, ЦИАМ № 89 (Варовитски, Варов.), български ръкопис от 30-те години на XVII в. Издаден от Ив. Гошев³⁹.

21. Богослужебен сборник със смесено съдържание, Санкт Петербург, ГПБ, сбирка на М. Погодин № 323 (Шл.). Издаден от Н. Шляков⁴⁰.

Тук е мястото да се отбележи, че ръкописите под номера 16, 17, 19 и 20 показват характерни различия, които ги свързват в една обща група. Тези техни особености са забелязани още от Хр. Кодов, според когото та-

³¹ Н и х о р и т и с, К. Службата на св. Кирил Философ. Светогорска ръкописна традиция. — *Syngillomethodianum*, VII—IX, 1984—1985, 183—198; Н и х о р и т и с, К. Атонската книжовна традиция в разпространението на кирило-методиевските извори. — В: Кирило-Методиевски студин. Кн. 7. С., 1990, 185—194.

Характерна особеност на преписа е, че той представлява компилация от двете служби, чествувани на 14 февруари: на Константин-Кирил и на Авксентий. Тази особеност е подробно изследвана от К. Нихоритис, като са дадени и схеми на разпределението на тропарите от двете служби и е отразено предпочитанието на компилатора. Оттук следва и отразената в нашата схема непълнота на преписа. При това положение е много трудно да се направят по-категорични изводи за първоначалния състав на протографа му. При всички положения обаче той остава свързан с южнославянските по произход преписи на Службата. Срв. М и р ч е в а, Б. Някои текстологични проблеми. . . и направените там изводи за връзката на БАН-23 и Z-53. Със съжаление трябва да отбележа, че К. Нихоритис не се е възползвал от направеното преди него. Имам предвид номерацията на тропарите, въведена още от В. Григорович, използвана и от А. Горски, П. Лавров и А. Теодоров-Балан, на която се базира и цялото изследване на Б. Райков. Липсата на номерация затруднява използването на изданието.

³² А н г е л о в, Б. Ст. Из старата българска, руска и сръбска литература. Кн. 2. С., 1967. 3—16.

³³ А н г е л о в, Б. Ст. Служба на Кирил Философ. — В: Известия на Архивния институт. I. С., 1957, 283—289.

³⁴ К о д о в, Хр. Един непознат препис от службата на Кирил Философ. — В: Хиляда и сто години славянска писменост. С., 1963, 295—304.

³⁵ Г о ш е в, И. Службата на преподобния наш отец Кирила Философа (По ркп. № 89 на Синодалния църковен музей в София). — В: Год. СУ. Бог. фак., 15, 1937—1938, 1938, 103—116.

³⁶ К о д о в, Хр. Цит. съч., 295—304.

³⁷ Н а у м о в, А. Службата на св. Кирил Философ в един кирилски ръкопис от Люблин. — В: *Studia Slavico-byzantina et Mediaevalia Europensia*. Vol. 1. S., 293—299.

³⁸ Р а й к о в, Б. Два новооткрити преписа. . . , 209—213.

³⁹ Г о ш е в, И. Цит. съч., 103—116.

⁴⁰ Ш л я к о в, Н. Цит. съч., 151—187.

зи група „произхожда от един извод, чийто текст показва типични разлики в сравнение с другите преписи“⁴¹. В изследването на Б. Райков тези особености са обобщени, като се подчертават основните ѝ характерни черти. Според него тя се появява късно и в нея личи „явна тенденция към съкращаване на Службата — изоставени са третият тропар от първа песен № 8 и третият от четвърта песен № 17. Разменени са местата на тропари № 11 и 12.“⁴² Тези особености са отбелязани в схемата на Райков, както и в нашата. Новото, което можем да добавим, е, че към тази група се присъединява и руският Любл. препис от XVI в. (тук № 18), който според издателя А. Наумов пази някои характерни особености на среднобългарските ръкописи⁴³.

Няколко преписа на Службата са ми познати само библиографски и не са включени в настоящото изследване. Те са, както следва:

1. Празничен миней, XIV в., Синайски манастир № 25, български ръкопис⁴⁴.

2. Празничен миней (трефологий), ГИМ, сбирка на А. Хлудов № 164. За преписа е съобщено в описанието на сбирката на А. Хлудов⁴⁵.

3. Ръкописен миней от 1579 г. в с. Иваниче, бивша Волнинска губерния. За преписа съобщава Г. К. Бугославски⁴⁶.

4. Два преписа в миней за септември—февруари от XVII в. от библиотеката на Виголексинския манастир. Според Е. Барсов⁴⁷ в този ръкопис имало две служби за Кирил — на л. 98—116 и на л. 241 и сл.

Сега ще се опитаме да систематизираме данните от използваните от нас преписи, включени в приложените три схеми: схема на разпределение на преписите на Службата за Константин-Кирил Философ по векове, схема на разпределението по произход и схема на разпределението на стихирите и тропарите.

1. *Вечерни стихирите* (№ 1, 2, 3). У Н. Шляков⁴⁸ след края на третата стихира неправилно е отбелязано, че те не са изписани в Типогр. 131 (76?). В изданията на Арсениев⁴⁹ и Срезневски⁵⁰ са дадени различаващите по този ръкопис.

2. *Стихирата на стиховните* (№ 4). Този тропар е изписан на мястото си (след трите стихирите от вечерния дял) само в Зогр. и Пант. У Шл. той е поставен в началото на канона. Във всички останали преписи липсва. При това положение възниква въпросът, дали е бил част от оригинала на произведението.

⁴¹ Кодов, Хр. Цит. съч., с. 297.

⁴² Райков, Б. Два новооткрити преписа... с. 218.

⁴³ А. Наумов определя езиковите особености на ръкописа като „югозападноруски със следи от среднобългарско-молдавската правописна норма“. Срв. Наумов, А. Цит. съч., с. 294.

⁴⁴ За този препис за първи път съобщил Кл. Иванова в доклада си „Препис от Службата на Константин Философ — св. Кирил в един синайски ръкопис“, изнесен на международния симпозиум „Роля и значение на св. Кирил и Методий за духовното и културното сътрудничество между балканските народи — IX—XIX в.“, организиран от Българската патриаршия през 1985 г. Преписът се споменава и в Иванова, К. Служба на Ахил Лариски (Преспански) от Синайския празничен миней № 25. — *Palaeobulgarica*, 15, 1991, № 4, с. 14.

⁴⁵ Попов, А. Описание рукописей и каталог книг церковной печати А. И. Хлудова. М., 1872, с. 374, № 164.

⁴⁶ Бугославский, Г. К. Иванические месячные минеи 1547—1579 г. — Чтения в историческом обществе Нестора Летописца. Т. 14, 1900, с. 52.

⁴⁷ Барсов, Е. Описание рукописей и книг, хранящихся в Виголексинской библиотеке. СПб., 1877, с. 43.

⁴⁸ Шляков, Н. Цит. съч., с. 162.

⁴⁹ Арсениев, А. Цит. съч., 552—553.

⁵⁰ Срезневский, И. И. Цит. съч., 68—69.

3. *Отпустителен тропар* (№ 5). Интересното за този тропар е, че той е включен само в южнославянски по произход преписи на Службата, и то само от XIII—XIV в. — Зогр., Пант., Драг., както и в компилативния Шл. от XVII в. В Хлуд. 152 той е поместен на мястото на седалния тропар. Липсва във всички руски преписи на произведението.

4. *Песен първа, трети тропар* (№ 8). У Шляков⁵¹ неправилно е отбелязано, че тропарът липсва в Типогр. 105(38)⁵². Той наистина липсва в Z-53 и Соф. 895, но това може да се обясни с механични причини: както беше отбелязано, Z-53 представлява компилация от Службата за Кирил и Службата за Авксентий, като на това място е поместен съответният тропар от Службата за Авксентий. За Соф. 895 е трудно да се каже каквото и да било, тъй като липсват листове от ръкописа. Има една част от преписи, в които № 8 наистина е пропуснат. Това са: Соф. 902, Соф. 141, Варов., Соф. 140 и Любл. Този обща особеност още веднъж подчертава близостта на тези ръкописи, възникнали вероятно от един и същи протограф. Липсата може да се обясни с по-късна преработка или структурни изменения на текста на произведението — т. е. ръкописи от XV—XVII в., и то само в южнославянски (освен Любл.) по произход ръкописи. Много е вероятно този тропар да е бил част от оригинала на произведението.

5. *Първа песен, богородичен тропар* (№ 9). Този тропар липсва единствено в Скопския препис и в Z-53 и Соф. 895. В последните два преписа липсата може би е механична. Като имаме предвид характера на тропара, със сигурност можем да кажем, че той е бил част от оригинала на произведението.

6. *Песен трета, първи тропар* (№ 10). Липсва механично само в Соф. 895.

7. *Песен трета, втори и трети тропар* (№ 11 и 12). За тези два тропара е характерна размяната на местата им в някои от ръкописите и по-точно в Соф. 141, Варов., Соф. 902, Любл. и Соф. 140 (срв. тук по-горе).

8. *Седален тропар* (№ 14). Според наличието или отсъствието на този тропар Б. Райков определя принадлежността на преписите към архангелската или към по-новата група преписи⁵³. В Шл. тропарът е включен като седален, глас 8 след полиелея⁵⁴. Освен това е отбелязано, че тропарът е поместен и в Типогр. 131 (76?), Зогр. и Скопски, по не е посочено изрично паличието му във Вост.⁵⁵ Към тези сведения ние можем да добавим, че тропарът е след третата песен на канона и в открития наскоро български Z-53. От руските преписи той е изписан единствено във Вост. и в Типогр. 131 (76?). По-късно тропарът отпада и е заменен с нов, по номерацията на Райков № 14а. Южнославянските преписи, които съдържат № 14, са: Зогр., Z-53 и Шл. Този тропар непременно е бил част от оригинала на произведението, тъй като в него се говори за смъртта на Кирил в Рим⁵⁶. Характерна особеност на южнославянските преписи е поместването на седалния тропар след третата песен на канона, докато в руските преписи го намираме в началото на Службата. По мнението на Ст. Кожухаров разместванията на някои части от службите са свързани с различните начини на преписване

⁵¹ Шляков, Н. Цит. съч., с. 167.

⁵² Срв. Мирчева, Б. За още един препис. . . Срв. също и разночетенията у Арсенъев, А. Цит. съч., с. 553.

⁵³ Срв. Райков, Б. Два новооткрити преписа. . . , с. 217.

⁵⁴ Шляков, Н. Цит. съч., с. 165.

⁵⁵ Пак там.

⁵⁶ Срв. Райков, Б. Два новооткрити преписа. . . , 217—218.

и на битуване на текста и се явяват като далечен отглас на процеса на обединяване на различни жанрови форми в химографската композиция⁵⁷.

9. *Седален тропар (№ 14a)*. Според наблюденията на Б. Райков той също „ще да е възникнал в много ранна епоха, доказателство за което е наличието му във востокския препис от XII в.“⁵⁸. Според автора в определената от него по-нова група преписи „промените и съкращенията. . . изглеждат, са резултат от стремежа да се освободи службата от ония моменти, които са напомняли за дейността на Кирил в западните земи, подчинени на римската църква и свързани с една чужда действителност. Тези промени вероятно са извършени на българска почва.“⁵⁹ По неговите наблюдения от южнославянските преписи към тази група принадлежат Драг., Пант., Соф. 903, Соф. 140, Соф. 141 и Варов., в които този тропар е поместен след третата песен на канона⁶⁰. Към тях ние добавяме и Любл., който въпреки руския си произход съдържа същата особеност. Като характерна черта на всички останали руски преписи можем да отбележим, че всички те поставят този тропар в началото на Службата — Вост., Син. 164, Типогр. 105(38), Типогр. 98(6), Типогр. 104(67), Типогр. 131(76?). Този тропар е изписан и в българския Палауз. може би в началото на Службата⁶¹. Единствено в Шл. той е изписан като последен тропар след светилния. При това трябва да отбележим, че единствено във Вост. са изписани и двата седални тропара (№ 14 и № 14a) и може би с тази си особеност той представлява междинен етап в развитието на структурата между южнославянския протограф и наложилата се по-късно руска традиция.

10. *Четвърта песен, трети тропар (№ 17)*. По наличието или отсъствието на този тропар може да се определи още веднъж близостта на някои преписи, отбелязана от Хр. Кодов, като за пореден път към тези преписи трябва да причислим и Любл.

11. *Пета песен, трети тропар (№ 21)*. За този тропар Шляков неправилно отбелязва, че липсва в Типогр. 105(38). От него дава разночетения А. Арсениев⁶². Според Шляков той липсва и в Типогр. 131(76?)⁶³, но това засега не може да се реши, тъй като по него не са посочени разночетения, а не разполагам и със самия текст.

12. *Кондак (№ 27) и икос (№ 28)*. В руските преписи кондакът и икосът са изписани само във Вост.⁶⁴ и Типогр. 98(6)⁶⁵. Във всички останали руски преписи те липсват. Единственото изключение отново е Любл., в който те са изписани, и то след третата песен (характерна особеност на южнославянските по произход преписи), но както вече видяхме, той върви по друга текстова традиция, която го свързва с определената от Хр. Кодов група. От казаното дотук може да се направи изводът, че кондакът и

⁵⁷ Кожухаров, С. Цит. съч., с. 282.

⁵⁸ Райков, Б. Два новооткрити преписа. . . , с. 218.

⁵⁹ Пак там.

⁶⁰ Пак там.

⁶¹ Срв. Срезневский, И. И. Цит. съч., с. 67, където са дадени разночетения по този ръкопис, но не е посочено изрично мястото на тропара.

⁶² Арсениев, А. Цит. съч., с. 554. Срв. и Мирчева, Б. За още един препис. . .

⁶³ Шляков, Н. Цит. съч., с. 170.

⁶⁴ Срв. Срезневский, И. И. Цит. съч., 67—68.

⁶⁵ Тъй като не разполагаме с текста на този препис, ще се задоволим да отбележим забележката на А. Арсениев по повод на посочените кондак и икос. След като дава сведения за отсъствието им в преписите в руските минен, които изследва, той пише: „Небольшое исключение составляет трефолой, где помещены кондак и икос, которых нет в mineях, но которые мы встречаем у Григоровича (Зогр., б. м.) на стр. 10 изданного им в 1862 г. в Казани канона св. Кириллу“, и още: „После седальна в трефлосе следуют вышеуказанные кондак и икос.“ Срв. Арсениев, А. Цит. съч., 551—552.

икосът са били характерни за оригинала на Службата, откъдето ще да са попаднали и в два ранни руски преписа. В по-късно време те отпадат от руската текстова традиция на произведението, но за сметка на това стават характерна особеност за южнославянските преписи. Единствено в Соф. 140 липсва икосът № 28, но както вече беше отбелязано, преписът прекъсва в края на № 27, така че това може да се сметне за механична липса.

13. *Песен седма, първи и втори тропар (№ 29 и № 30)*. Тези тропари липсват само в Соф. 140, където не е запазена тази част от Службата.

14. *Песен седма, трети тропар (№ 31)*. Тропарът липсва в Спн. 164(?) и Драг. У Шляков е отбелязано, че липсва в Типогр. 131(76). Липсва и в Z-53.

15. *Песен седма, богородичен тропар (№ 32)*. Липсва единствено в Z-53.

16. *Песен седма, трети тропар (№ 35)*. Наличието или отсъствието на този тропар е един от белезите, по които Б. Райков определя арханчността на преписите на Службата. Към определената от него арханчна група преписи, в които е изписан № 35, той отнася и Вост., единствения руски препис, който го съдържа. Както вече беше отбелязано, Вост. е препис от неизвестен ръкопис от XII в., направен от Востоков и публикуван от Срезневски. Така че за този препис можем да съдим само по изданието на И. Срезневски, което се базира на осем познати в това време преписа на произведението. У Срезневски след този тропар изрично е отбелязано „Только в 1⁶⁶“, т. е. Зогр., което означава, че от известните нему преписи този тропар е изписан само в Зогр. и оттам е препечатан в неговото издание. Изглежда, тази забележка не е забелязана от Б. Райков, който включва № 35 като характерен за Вост. В изданието на Н. Шляков е отбелязано, че № 35 е изписан само в изданията от него препис (т. е. Шл.), Зогр. и Скопския, но не и Вост.⁶⁷ Изводът, който се налага, е, че този старинен по съдържание тропар, несъмнено характерен за оригинала, се намира само в южнославянски по произход преписи, но е отпаднал, и то в много ранна епоха (преди XII в.) от руските преписи. При това положение може би Вост. трябва да отпадне от определената от Б. Райков арханчна група. Трябва да се отбележи, че южнославянските преписи, в които той е запазен, са предимно от XIII в. (Зогр., Скопски, Хлуд. 152 и Соф. 895). Единственият късен сръбски препис, който го пази, е Шл. от XVII в., но както вече беше отбелязано, той е построен по особен начин и всъщност е сбор от всички песнопения, посветени на Кирил. Този тропар е отпаднал и в по-късните български и сръбски преписи. Налага се предположението, че компилаторът на Шл. е използвал преписи на Службата, не по-късни от XIII в., но това би могло да се докаже едва след подробен текстологически и езиков анализ.

17. *Светилен тропар (№ 41)*. При този тропар стои същият проблем, както и при № 35. В изданието на Срезневски под него по същия начин е отбелязано „Только в 1⁶⁸“, т. е. в Зогр., а е включен в схемата на Б. Райков като характерен и за Вост. Същия тропар намираме само в Скопския. В други преписи (Драг.) на негово място има друг светилен № 41а, а в Соф. 895 е засвидетелствуван № 41б. В Пант. на това място стои тропар № 41в. В останалите преписи Службата завършва с богородичния тропар на девета песен, без светилен тропар⁶⁹.

⁶⁶ Срезневский, И. И. Цит. съч., с. 76.

⁶⁷ Шляков, Н. Цит. съч., с. 180.

⁶⁸ Срезневский, И. И. Цит. съч., с. 78.

⁶⁹ Голямата вариантност на светиления тропар и липсата му в много от преписите води до предположението, че той е прибавен в по-късна епоха. Срв. Райков, Б. Два новооткрити преписа. . . , с. 217; Кожухаров, С. Цит. съч., с. 282.

18. Тропар № 42. Този тропар е засвидетелствуван единствено в Соф. 140 след първите три стихирни от вечерния дял. Трудно е да се предположи, че е бил в оригинала на произведението. Вероятно тук става дума за по-късна вставка в текста на Службата.

* * *

Като извод от направените дотук наблюдения върху състава и структурата на ранната Служба за Константин-Кирил Философ в различни по произход и време преписи може да се каже, че тя (ако не цялата, то отделни песнопения) вероятно е възникнала в много ранен период от развитието на старобългарската литература. В много ранна епоха обаче вече се създават две отделни традиции по отношение на текста, които се развиват независимо една от друга. От една страна, се отделят преписите от ранна руска редакция, в основата на които вероятно стоят протографите на Вост. и Типогр. 131 (76?), които показват характерни структурни различия — като например седален тропар № 14а в началото на Службата, липса на стихира на стиховните и на отпустителен тропар, кондак и икос, както и на светилен в края на Службата. От друга страна, се обособяват южнославянските по произход преписи, които съдържат по-голямата част от определените като еталон от Б. Райков структурни особености.

НАЧАЛА НА СТИХИРИТЕ И ТРОПАРИТЕ ОТ СЛУЖБАТА ЗА КОНСТАНТИН-КИРИЛ

1. Красѡтѣ прѣсвѣтлѣѣ дѣтѣль нмѣѣ ѡчѣ... .
2. Кроткѡкъ мѣдростнѣ Бжнѣ любев исплзненѣ... .
3. Житнѣ бес порока н жнвотѣ достохваленѣ... .
4. Чнстаѣ дѣховнаѣ стѣнхѣ памат вселшнса... .
5. Ѡ пеленѣ прѣлежно прѣмѣдрѡстѣ себѣ створнѣвѣ... .
6. Въ чѣшѣ прѣмѣдростн бжтѣнѣн тн встнѣ прѣложн... .
7. Просвѣщѣ ѡко свѣтло тѣ свѣтодавецѣ Хс Бѣ нашѣ... .
8. Стѣмѣ дѣмѣ Ѡ пжчнны нзвѣчѣ Бжнѣмѣ слѡмѣ... .
9. Краснѣмѣ прѣнмѣѣ небеснѣмѣ слѡмѣ... .
10. Словѡмѣ н срѣцѣмѣ н жзыкѡмѣ Хѣ сна Бжнѣ... .
11. Цѣвннцѣ прѣтѣамн стѣмн нстннѡж ѡвенѣ блжѣнѣ... .
12. Ѡ ѡмѣ ѡгнѣнын ѡ добрѡгласнѣѣ трѣво ѡ славнѣ... .
13. Свѣтомѣ ѡчѣмѣ безначаленѣ снѣ ѡко слово... .
14. Ѡко зарѣ просвѣщѣ всѣ зѣмѣ еретнкѣ гоншн... .
15. Дрѡугнѣ авраѡмѣ прѣселеннѣмѣ блжѣнѣ бѣ ѡчѣства... .
16. Копнѣмѣ словесѣ твѡнхѣ ѡко зѣврнѣ прннесѣ есн... .
17. Рѣвносжщнѣѣ проповѣдалѣ есн стѣго дѣѣ слѡж... .
18. Нзвѣвѣлшѣсѣ прѣваго ѡсжжѣннѣ адамовѣ тобож дѣцѣ... .
19. Мнсанѣ своѣж вкрашѣшѡсѣ блжнѣ добрѣ... .

20. Стояше крѣпко посовѣствоуѣ по вѣрѣ мѣдрѣ. . .
21. Прѣплаваѣщюу днево безднѣ твоимъ словоу . . .
22. Спаѣ члѣкы ѡцѣви равень снѣ и члѣкѣ бываеѣтъ. . .
23. Снѣмь мртвѣтса приложьса агарьнѣхѣ. . .
24. Идоко н забръна стрѣла явенса еретникомъ врагомъ. . .
25. Взлюбивѣ нзмаада мѣдрость истиннѣхѣ мѣдрость. . .
26. Изеккииль врата та видѣ нмнже проїде едннѣ вышннн. . .
27. Твьдымы н бгодѣхновеннымъ вченнемъ просвѣщаѣ мнрѣ. . .
28. Прѣсвѣтлое житне възлюбивѣ мѣдрѣ зарѣмн. . .
29. Словеснымн пишал'мн блжене прѣзываѣ ѡца. . .
30. Не встрашнса вчѣтелю воиньскы едннѣ внити въ плькѣ. . .
31. Тебе источникъ знаменана всемъ правѣн вѣрѣ блжене. . .
32. Небесѣ шнршѣхѣ сздаѣа бѣ браконенскоусна. . .
33. Светѣ приложьса светѣ вѣнса внатнѣ еже ѡ ба. . .
34. Тѣкоже прѣтрьжеса сзньмь еуренскын встроѣхѣ словесѣ. . .
35. Велнка та ѡплота н твьрѣдь земѣ паноньскаа нмащн. . .
36. Книгамн вченнн двѣ стѣхѣ пррѣкѣ бѣхѣ вѣрою проповѣдаемѣ. . .
37. Тѣко свѣтнло та чѣно хсѣ в'зложн вльщѣшася въ концихѣ. . .
38. Паулоу блженомоу вченникѣ вы егоже двгельмн послѣдоуѣ. . .
39. Идоко слнще на земан вьсна вчѣтелю в'сждоу прнтчамн. . .
40. Лоучамн твоего свѣта прчѣтаа дшѣ мож нннѣ просвѣтн. . .
41. Тѣко свѣтнлннка та хсѣ мнровн показа н вчѣтелѣ вселенѣн. . .

СХЕМА НА РАЗПРЕДЕЛЕНИЕТО НА СТИХИРИТЕ И ТРОПАРИТЕ ОТ СЛУЖБАТА ЗА КОНСТАНТИН-КИРИЛ ПО ПРЕДИСИ

Прелиси	Век	Произход	Седален тропар	Кондак	Икос	Вечерни стихирни	Стихирна на стиховните
1. Син. 164	XII	рус.	14а	27	28	1 2	3
2. Типогр. 104 (67)	XII	рус.	14а			1 2	3
3. Типогр. 131 (76?)	XII	рус.	14а			1 2	3
4. Вост.	XII	рус.	14а	27	28	1 2	3
5. Типогр. 98 (6)	XII—XIII	рус.	14а	27	28	1 2	3
6. Скопски	XIII	бълг.				1 2	3
7. Зогр.*	XIII	бълг.				1 2	3
8. Драг.	XIII	бълг.				1 2	3
9. Палауз.	XIII	бълг.				x	x
10. Соф. 895	XIII	сръб.				1 2	3
11. Пант.	XIII—XIV	сръб.				1 2	3
12. Типогр. 105 (38)	XIV	рус.	14а			1 2	3
13. Z-53	XIV	бълг.				1 2	3
14. Хлуд. 152	XIV	бълг.				1 2	3
15. БАН-23	XV	сръб.				1 2	3
16. Соф. 902	XV	сръб.				1 2	3
17. Соф. 140	XV—XVI	сръб.				1 2	3
18. Любл.	XVI	рус.				1 2	3
19. Соф. 141	1608 г.	бълг.				1 2	3
20. Варов.	XVII	бълг.				1 2	3
21. Шл.	XVII	сръб.	4			1 2	3

КАНОН

*Песен I*Отпустителен
тропар

1.	—	
2.	—	
3.	—	
4.	—	
5.	—	
6.	—	
7.	5	
8.	5	
9.	5	
10.	x	
11.	5	
12.	—	
13.	—	
14.	—	
15.	—	
16.	—	
17.	—	42
18.	—	
19.	—	
20.	—	
21.	5	14

Песен III

(б)

(б) Седален

	6	7	8	9	10	11	12	13	—
2.	6	7	8	9	10	11	12	13	—
3.	6	7	8	9	10	11	12	13	14
4.	6	7	8	9	10	11	12	13	14
5.	6	7	8	9	10	11	12	13	—
6.	6	—	8	9	10	11	12	13	14
7.	6	7	8	9	10	11	12	13	14
8.	6	7	8	9	10	11	12	13	14a
9.	6	7	8	9	10	11	12	13	14a
10.	x	x	x	x	x	x	x	x	x
11.	6	7	8	9	10	11	12	13	14a
12.	6	7	8	9	10	11	12	13	—
13.	6	7	—	—	10	11	—	—	14
14.	6	7	8	9	10	11	12	13	5
15.	—	—	—	—	41a	—	—	—	14a
16.	6	7	—	9	10	12	11	13	14a
17.	6	7	—	9	10	12	11	13	14a
18.	6	7	—	9	10	12	11	13	14a
19.	6	7	—	9	10	12	11	13	14a
20.	6	7	—	9	10	12	11	13	14a
21.	6	7	8	9	10	11	12	13	146

*Песен IV**Песен V**Песен VI*

			(б)				(б)			(б)		
1.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
2.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
3.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
4.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
5.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
6.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
7.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
8.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
9.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
10.	x	x	x	x	x	x	x	x	23	24	25	26
11.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
12.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
13.	—	—	—	—	19	20	—	—	23	24	—	—
14.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26
15.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16.	15	16	—	18	19	20	21	22	23	24	25	26
17.	15	16	—	18	19	20	21	22	23	24	25	26
18.	15	16	—	18	19	20	21	22	23	24	25	26
19.	15	16	—	18	19	20	21	22	23	24	25	26
20.	15	16	—	18	19	20	21	22	23	24	25	26
21.	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26

	<i>Песен VII</i>					<i>Песен VIII</i>				
	Кондак	Икос			(б)				(б)	
1.	—	—	29	30	—	32	33	34	—	36
2.	—	—	29	30	31	32	33	34	—	36
3.	—	—	29	30	—	32	33	34	—	36
4.	—	—	29	30	31	32	33	34	—	36
5.	—	—	29	30	31	32	33	34	—	36
6.	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
7.	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
8.	27	28	29	30	—	32	33	34	—	36
9.	27	28	29	30	31	32	33	34	—	36
10.	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
11.	27	28	29	30	31	32	33	34	—	36
12.	—	—	29	30	31	32	33	34	—	36
13.	27	28	29	30	—	—	33	34	—	—
14.	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36
15.	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
16.	27	28	29	30	31	32	33	34	—	36
17.	27	x	x	x	x	x	x	x	x	x
18.	27	28	29	30	31	32	33	34	—	36
19.	27	28	29	30	31	32	33	34	—	36
20.	27	28	29	30	31	32	33	34	—	36
21.	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36

Песен IX

					(б)	<i>Светилни</i>		
1.	—	38	39	40	—	—	—	—
2.	37	38	39	40	—	—	—	—
3.	—	38	39	40	—	—	—	—
4.	37	38	39	40	—	—	—	—
5.	37	38	39	40	—	—	—	—
6.	37	38	39	40	—	—	—	—
7.	37	38	39	40	41	—	—	—
8.	37	38	39	40	—	41a	—	—
9.	37	38	39	40	—	—	—	—
10.	37	38	39	40	—	—	—	—
11.	37	38	39	40	—	—	—	41б
12.	37	38	39	40	—	—	—	41в
13.	37	38	—	—	—	—	—	—
14.	37	38	39	40	—	—	—	—
15.	—	—	—	—	—	—	—	—
16.	37	38	39	40	—	—	—	—
17.	x	x	x	x	x	x	x	x
18.	37	38	39	40	—	—	—	—
19.	37	38	39	40	—	—	—	—
20.	37	38	39	40	—	—	—	—
21.	37	38	39	40	—	—	—	—
								— 14a

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ПРЕПИСИТЕ НА СЛУЖБАТА ЗА КОНСТАНТИН-КИРИЛ
ПО ВЕКОВЕ

XII в. — Син. 164, Типогр. 104(67), Типогр. 98(6), Вост.

XII—XIII в. — Типогр. 131(76?)

XIII в. — Скопски

Втора половина на XIII в. — Зогр.

Края на XIII — началото на XIV в. — Соф. 895

1320—1330 г. — Пант.

Началото на XIV в. — Типогр. 105(38), Z-53

Втора половина на XIV в. — Хлуд. 152

Началото на XV в. — БАН 23

Края на XV в. — Соф. 902

XV—XVI в. — Соф. 140

Средата на XVI в. — Любл.

1608 г. — Соф. 141

30-те години на XVII в. — Варов.

Третата четвърт на XVII в. — Шл.

РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ПРЕПИСИТЕ НА СЛУЖБАТА ЗА КОНСТАНТИН-КИРИЛ
ПО ПРОИЗХОД

Български: Скопски, Зогр., Драг., Палауз., Z-53, Хлуд. 152, Соф. 902,
Соф. 141, Варов.

Руски: Вост., Син. 164, Типогр. 98(6), Типогр. 104(67), Типогр. 131(76?),
Типогр. 105 (38), Любл.

Сръбски: Соф. 895, Пант., БАН 23, Соф. 140, Шл.

Boika Mirčeva (Sofia, Bulgaria)

SOME STRUCTURAL FEATURES OF THE TRANSCRIPTS OF THE
EARLY SERVICE OF CONSTANTINE-CYRIL THE PHILOSOPHER

(Summary)

The article reviews the hymnographic works composed at different times and dedicated to Constantine-Cyril the Philosopher. Attention focuses on the early service, preserved in transcripts from the 12th to the 17th c. The study includes bibliographic information about the transcripts used, and a scheme of the distribution of the stichira and troparia with an appropriate commentary is given on the basis of 21 of them. Tables of the distribution of the transcripts in time and by origin, and the beginnings of the troparia and stichira are also appended. The principal conclusion is that as early as the 12th c. took shape two structural versions of the work which strongly differentiated the Russian from the South Slavonic transcripts.